

УДК 786.2(07)

Ольга Козій

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ НА ЗАНЯТТЯХ З ПОСТАНОВКИ ГОЛОСУ

Стаття порушує питання, пов'язані з формуванням вокальних навичок майбутніх учителів музики на заняттях з вокалу. Розглядаються методи, які є необхідними для формування зазначеного утворення та в цілому професійних якостей майбутніх учителів музики.

Ключові слова: учитель музики, методи вокального розвитку, вокальні вміння та навички.

Новітні тенденції сучасної освіти вимагають розробки ціннісних підходів до формування особистості. У ракурсі зламу усталених поглядів на соціальний устрій, місце людини в довколишньому світі, провідні фактори її навчання та виховання, винятково актуальним і своєчасним стає повернення до національно-культурних традицій минулого. На початку ХХІ століття це пов'язано з переоцінкою спадщини попередніх поколінь і прагненням до духовного очищення.

Виділяючи цю проблему на філософському рівні, академік АПН України В. Андрущенко наголошує на тому, що кожна людина потребує свого власного душевного відтворення. Тому вчений зазначає, що якщо його не відтворить мистецтво, якщо його не відтворить музика, якщо його не відтворить пісня, ми втрачимо цілісну особистість [1].

Продовжуючи думку В. Андрущенко, А. Болгарський робить акцент на вихованні здатності цінити й пишатися скарбами народного духу, як єдиного сьогочасного шляху до зростання безцінної національної культури [2]. Отже, у професійній підготовці майбутнього вчителя музики значне місце посідає вокально-методична підготовка, яка формує музичну культуру особистості, і яку необхідно постійно вдосконалювати.

Питання професійної підготовки майбутніх учителів музики широко досліджувалися з багатьох аспектів. Так, про широкий профіль учителя-музиканта загальноосвітньої школи писали такі відомі діячі музичної культури, як Б. Асаф'єв, О. Апраксина, Н. Ветлугіна, Д. Кабалевський, М. Леонтович, К. Стеценко, С. і В. Шацькі та ін. Проблемі професійної спрямованості у викладанні музичних дисциплін присвячено низку праць, які розкривають специфіку та вимоги підготовки спеціалістів на музично-педагогічних факультетах (Л. Воєводіна, Л. Горюнова, Л. Коваль, В. Крицький, Г. Падалка, Г. Пипін, О. Щолокова та ін.). Проблема вокального навчання ґрунтовно досліджувалась у багатьох аспектах:

фізіології та постановки голосу (А. Єгоров, В. Морозов, М. Микиша, А. Заседателев, Л. Работнов, Д. Аспелунд, А. Зданович та ін.); розвитку та формуванню співацьких здібностей (В. Антонюк, Л. Дмитрієв, В. Ємельянов, О. Стахевич, А. Менабені, В. Юшманов, Ю. Юцевич, П. Троніна, Л. Василенко та ін.).

Мета статті – висвітлити та проаналізувати основні методи формування вокальних навичок майбутніх учителів музики на заняттях з постановки голосу.

Ретроспективний аналіз наукових досліджень з теми формування вокальних навичок дозволив зробити висновок, що попри надзвичайну важливість та актуальність цього питання, воно досліджувалось не достатньо. Зокрема вважається, що розвиток вокальних навичок має проводитись під час постановки голосу, але, нажаль, цього замало, аби навчити співу. Тому зусилля у цьому напрямку мають докладатися й під час вивчення диригентсько-хорових дисциплін.

З огляду на вищеописане, вважаємо необхідним зазначити, що під вокальними навичками розуміють вокальні вміння, доведені до автоматизму. Це дає змогу заглибити вади, труднощі голосоутворення і виконувати більш важливі вокальні завдання, наприклад, такі як уміння розкривати й інтерпретувати художні образи в музичному творі, розкривати в ньому якісно нові риси тощо.

З урахуванням цих положень визначимо найважливіші й найдоцільніші методи, які сприяють вокальному розвитку майбутнього вчителя музики на заняттях з постановки голосу, та задовольняють низку вимог:

- ясність – загальнозрозумілість поставленого завдання і шляхів його реалізації (свідоме формування співацьких навичок);
- детермінованість – застосування відповідних регулятивних принципів на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ланками голосоутворюючої системи при різних режимах функціонування;
- направленість – підпорядкування визначеному завданню;
- результативність – спроможність забезпечити досягнення поставленої мети;
- плідність – здатність досягти, крім наміченого, побічних, але не менш важливих результатів;
- надійність – більша ймовірність забезпечення бажаного результату;
- економність – можливість досягти результату з найменшими витратами, в тому числі часу (це можна досягти за умови цілеспрямованості дій).

1. *Метод показу та імітації.* На дієвість цього методу вказував Дж. Манчіні, який зазначав, що точне відтворення голосом певних вад, які

допускає виконавець (спів носом, горлом, жорстким та важким голосом тощо) – це самий легкий спосіб продемонструвати учневі його помилку. Сама природа затверджує цей метод. Для виникнення мовної функції є слухове сприйняття – імітація, коли відбувається координація між слухом і голосом. Саме в цей час людина вчиться говорити. Так само формуються і вокальні навички, оскільки «показ звучання своїм голосом дозволяє вплинути на голосову функцію у цілому і організувати її у необхідному напрямку, а оскільки показ звуку безпосередньо впливає на орган слуху і зору, його застосування тісно пов'язане зі здібністю до імітації. Імітація є найкоротшим шляхом при засвоєнні рухових і особливо мовних і вокальних навичок» [3, с. 36].

На заняттях з постановки голосу ми намагаємося навчити студента прослідкувати, навчитися імітувати звуки, зміцнюючи при цьому дихання, знаходячи потрібні відчуття у формуванні звукової культури. Так, поради «дихайте, як собака» вчать гарному володінню диханням на діафрагмі, розширюючи нижні ребра і, таким чином, зміцнюючи нижню опорну точку дихання. Оскал на позіху, або «як у тигра» передбачає необхідність напівкруглого відкривання рота, м'яко опускаючи нижню щелепу, посилюючи звук, роблячи його «круглішим», об'ємнішим. Щоб «вивести звук», наблизити його до зубів, можна згадати дзижчання джмеля, імітуючи муху, студенту легше навчитися вимовляти звук «з-з-з». У колоратурі є вираз «соловейкова трель»: склад «тьох» співається на форшлагах, імітуючи трелі солов'я. Поширений метод навчити вихованця правильно вдихати повітря для утворення м'якої атаки – імітація вдихання аромату квітки. При цьому переконаємо в потребі зазнати щастя від співу, фізично відчутти його усіма м'язами, усім організмом. Таким чином, необхідно поєднувати вправи на формування уяви з аналізом, порівнянням. Вивчення біографій відомих співаків (наприклад, творчий шлях Марії Бієшу) дозволяє навести багато прикладів, які доводять, що даний метод дозволяє подолати труднощі.

2. *Вокальні вправи* як метод являють собою багаторазове повторення тієї чи іншої дії, яка пов'язана з відтворенням звуку в різних умовах. Вокальні вправи виконуються особисто, викладач використовує їх у розспівці залежно від розвитку голосу учня. Якщо, наприклад, в учня «широкий» звук, обов'язково пропонується розспів на голосну «у», голос без «політності» тренується на звук «і» тощо.

Вокальні вправи можуть бути використані з метою:

- розспівки (тобто, розігрівання голосового апарату);
- для усунення недоліків голосу (вирівнювання регістрів, приближення звуку, виховання високої співацької позиції, чистота інтонування і т.д.);
- для розвитку голосу (без сипу, на опорі, в масці, розширення діапазону).

3. Особливо важливим є метод *самостійного розспівування*, щоденна «ранкова» гімнастика голосу. Слід зазначити, що ефективність домашньої роботи перебуває у прямій залежності від методики її організації. Вона повинна бути органічним продовженням роботи на занятті з викладачем. Умовою успішної роботи вдома повинно стати поступове ускладнення завдань. Це стимулює діяльність майбутнього вчителя музики, є видом зворотного зв'язку і необхідною ланкою у процесі формування вокальних навичок. Самостійна робота має свої особливості: розспівуватися студент повинен суто за попередніми вказівками, які дає на занятті педагог, з розспівками, притаманними тільки йому. При цьому, кожен студент отримує свої розспівки і працює з ними. Дотримуючись голосового режиму.

Доречними є виконання вправ на *staccato* закритим ротом. Це сприяє фіксації опори дихання і тим самим закріплює її. Вправи виконуються рівно з твердою атакою кожного звуку з повним змиканням голосових складок і диханням за допомогою активних рухів діафрагми. Такі вправи особливо доречні при м'якому тонусі голосових м'язів, при сиплому призвуку. Слід пам'ятати, що вірно проспіваний на *staccato* звук може стати відправною точкою для співу на *legato*. Спів на *legato* є основним засобом відпрацювання *cantilen*'и, яка є основою співу.

Корисними також є вправи розспівування за хроматичними звуками. По-перше, вони розвивають внутрішній та ладовий слух, по-друге, сприяють залагодженню реєстрів, наближають спів до співу *bel canto*.

Робота над дикцією повинна дотримуватись певної послідовності: засвоєння положення мовного апарату і артикуляційної діяльності при вимовлянні звуків української мови; робота з відпрацювання окремих звуків; вдосконалення вірно поставленого звуку зі словами; тренування звуків і спів у фразі з глибоким розумінням смислового змісту конкретних фраз.

Деякі студенти мають індивідуальні особливості голосу та звукоутворення, що виражається у недоліках під час вимовлянні окремих звуків. Якщо це має місце, кожному студенту необхідні індивідуальні вправи. Існує низка спеціальних вправ і прийомів, застосування яких допоможе у вирішенні проблем.

Одним із важливих чинників у підготовці майбутнього вчителя музики є формування умінь психотехніки. Воно відбувається на основі теорії К. Станіславського. Особливу увагу К. Станіславський приділяв питанням аналізу психічного стану акторів, умінням у конкретній ситуації керувати ним і приймати творчі рішення. Видатний режисер писав: «Головне завдання психотехніки – підвести актора до такого самопочуття, за якого у артиста зароджується підсвідомий творчий процес найорганічнішої природи... Психотехніка вчить свідомо виконувати в логічному і послідовному порядку всі моменти, стадії органічних

процесів» [5, с. 355].

Педагог Є. Муравйова вчила, що перед співацьким вдихом необхідно викликати в собі стан, який можна виразити словами: «Як добре!» тоді при вдиху горло, гортань і весь голосовий апарат знайде необхідне вокально активне положення, звук буде повним, вільним, гарним та життєрадісним.

А. Нежданова, маючи великий власний досвід, підкреслювала, що спів без чуттєвої свободи м'язів неможливий. Все тіло повинно бути вільним, рух невимушеним. Співак повинен стояти вільно, прямо, з добре розгорнутою грудною клітиною і вільними руками. Він повинен контролювати свободу м'язів під час співу.

У створенні образу та його відтворенні, інтерпретації можна виділити три підходи. Перший підхід – суб'єктивний – відображає першочерговість виконавця. Тобто виконавець перш за все висловлює власні думки і почуття. Як відмічав Ф. Шаляпін: «Зрозумів я раз і назавжди, безповоротно – математична правильність у музиці і найкращий голос мертві до тих пір, доки математика і музика не заповнені почуттям і уявою» [6, с. 276].

Другий підхід – об'єктивний. Він полягає у тому, що і автор, і виконавець повинні уміти відійти на інший план, щоб дати об'єктивну картину дійсності і в той же час виразити те, що хотів зобразити композитор або поет.

Третій підхід є єдністю об'єктивного і суб'єктивного у відображенні дійсності у вокальному творі і передачі його музичного образу. З цього приводу доречно пригадати слова О. Серова: «Велика таємниця видатних виконавців полягає у тому, що вони силою свого таланту те, що виконують, висвітлюють зсередини, вкладають цілий світ відчуттів зі своєї власної душі, залишаючись при цьому у вищій мірі об'єктивними, і навіть, чим сильніша ця об'єктивність, тим більше новизни з'являється кожного разу в здійсненні даної ролі, даної музики» [4, с. 132].

4. Набути вокально-інтонаційні вміння можна лише в процесі застосування *методу самостійної роботи* – діяльності, яка здійснюється під керівництвом викладача у спеціально відведений час, і яка має ознаки навчальної праці. Ця діяльність обов'язково контролюється і учнем, і викладачем. У залежності від навчальних цілей самостійна робота може бути підготовчою, тренуючою, контрольною.

Підготовча самостійна робота створює сприятливі умови для засвоєння вокальних навичок на заняттях. Це розучування музично-літературного тексту нового твору, мелодії вокалізу, вокальні вправи на звільнення чи укріплення м'язів голосового апарату, самостійне розспівування, прослуховування записів видатних співаків.

Тренуюча робота допомагає засвоєнню, закріпленню та розвитку вокальних навичок. До неї відносяться вправи на виконання вокально-

технічних, художніх завдань, спів вокалізу або вокального твору вдома. Контрольна робота важлива для виявлення рівня сформованості вокальних знань і вокальних умінь.

5. Доцільним є *метод показу перспективи навчання*. Після виступів конкретно аналізується розвиток вокальних даних кожного студента, здійснюється перегляд відеозаписів їх виступів, відзначаються зміни у сценічній майстерності, зовнішності, володінні собою тощо. Задача педагога – знайти позитивні зміни у вокальній підготовленості учнів, показати шляхи розвитку позитивного і подолання негативного, компенсації недоліків голосу, постави тощо. Так, одним із методів, який може сприяти подоланню певних недоліків є метод переключення.

6. *Метод переключення* використовується для зосередження уваги, зняття напруги тощо. Він містить низку прийомів, які можуть бути використані або по черзі, або за вибором, або всі разом. Щоб зменшити силу якогось почуття, необхідно відволіктися від джерела, що його спричиняє, переключитися на іншу діяльність, інший об'єкт, зосередити увагу на пошуках раціональних шляхів вивчення нової інформації. Наприклад, аби звільнитись від м'язової напруги, необхідно переключити свою увагу на інший об'єкт, навчитися зосереджувати свою увагу в першу чергу на фізичному боці дії, адже, як відомо, фізичне є індикатором психічного. Прослуховування музики, співу знімає емоційне і фізичне напруження і повинно чергуватися з виконавською діяльністю учня. Проте, слід зазначити, що визначення роду занять та їх порядок мають бути суто індивідуальними.

Формування вокальних навичок спрямоване на вирішення задач, пов'язаних з майбутньою професією студентів, тобто з роботою в загальноосвітній школі та різноманітних позашкільних закладах. Результатом цього процесу повинно стати володіння основами співацького дихання, вірною позицією звучання голосу, різними видами голосоведіння, динамікою звуку, співацькою орфоєпією, вірною співацькою артикуляцією та чіткою дикцією. Саме на вирішення цих задач направлені методи роботи зі студентами, серед яких найдоцільнішими є: метод показу та імітації, вокальні вправи, самостійне розспівування, метод переключення і метод перспективи навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Мистецька освіта в системі формування педагога ХХІ століття / В. П. Андрущенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : збірник наукових праць. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. – К. : НПУ, 2004. – Вип. 1(6). – С. 3–5.
2. Болгарський А. Г. Музична культура в системі підготовки майбутнього вчителя музики / А. Г. Болгарський // Науковий часопис

- НПУ імені М. П. Драгоманова : збірник наукових праць. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. – К. : НПУ, 2004. – Вип. 1(6). – С. 7–14.
3. Крутецкий В. А. Проблема формирования и развития способностей / В. А. Крутецкий // Вопросы психологии. – 1972. – № 2. – С. 31–38.
  4. Серов А. Н. Избранные статьи. – М.-Л., 1950. – 467 с.
  5. Станиславский К. С. Мастерство актера в терминах и определениях / К. С. Станиславский. – М., 1961. – 316 с.
  6. Шаляпин Ф. И. Литературное наследство : в 2-х томах / Ф. И. Шаляпин. – М., 1957. – Т. 1. – 397 с.